Голові разової спеціалізованої вченої ради
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
докторці юридичних наук, професорці,
професорці кафедри юстиції
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
Ізаровій Ірини Олександрівні

Рецензія
кандидата юридичних наук, доцента,
доцента кафедри цивільного процесу
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Васильєвої–Шаламової Жанни Віталіївни
на дисертацію
Нікітіної Тетяни Олегівни
«Відшкодування шкоди, завданої медичним працівником, в порядку цивільного судочинства»
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження. Кожна людина має природне невід'ємне і непорушене право на охорону здоров'я. Правове регулювання охорони здоров'я в нашій державі здійснюється на законодавчому рівні Конституцією України, Законом України «Про охорону здоров'я» та Цивільним кодексом України та іншими нормативно-правовими актами. Для того щоб підвищити обізнаність населення про право на здоров'я, запровадити ефективні механізми захисту прав пацієнтів, Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021 затверджено Національну стратегію у сфері прав людини. Стратегічною ціллю імплементації Національної стратегії у сфері прав людини у сфері охорони здоров'я є забезпечення рівного доступу до якісної медичної допомоги та медичного обслуговування.

Проте, в умовах сьогодення після проведення медичної реформи, головним чинником якої стала трансформація первинної ланки, оптимізація мережі медичних закладів, запровадження електронної системи охорони здоров'я та реформування системи екстреної допомоги, невдовзі спричинило скорочення чисельності штату медичних працівників, низького рівня заробітної плати, великого навантаження на медичних працівників, неспроможності завжди своєчасно та кваліфіковано здійснити медичну допомогу та інше, що в свою чергу призводить до конфлікту інтересі сторін, та не забезпечує належного доступу до якісної медичної допомоги та медичного обслуговування. Додаткової актуалізації ця проблема набула впродовж пандемії коронавірусу SARS Covid-19 у минулих роках, коли розповсюдження інфекції 2020 року спричинило перевантаження медичної систем не тільки України, а й у провідних країнах світу, що призвело до їхньої неспроможності надання належної медичної допомоги пацієнтам, які її потребують. А ще гостріше постала ця проблема в нашій країні, у зв'язку з повномасштабною війною, в наслідок якої спричиняються травми різного психологічного та медичного характеру.

Тому цілком логічно у таких умовах медичні працівники не завжди якісно надають медичні послуги, внаслідок чого спричиняється шкода пацієнту, а причини та підстави відшкодування шкоди завданої медичним працівником можуть бути різними. Звернемо увагу, що сфера медичних послуг тісно пов'язана зрізними галузями права (цивільним, трудовим, правом соціального забезпечення, та медичним правом), і як вказує судова практика виникає низка проблемних питань, які можуть бути предметом судового розгляду у порядку цивільного судочинства.

У контексті зазначеного дисертаційне дослідження Нікітіної Тетяни Олегівни безумовно є актуальним та відповідає вимогам часу.

Ступень обґрунтованості та достовірності положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Ознайомившись із текстом дисертації можна стверджувати, що підхід дисертантки до обраної теми та

поставлених завдань наукового пошуку відзначається ґрунтовністю дослідження, дана дисертаційна робота виконана на достатньому сучасному науково-методичному рівні.

Дисертація містить низку обґрунтованих теоретичних положень, зокрема, авторкою визначається, що медична допомога є основним змістом медичної послуги, але має при цьому свої характерні властивості: 1) індивідуальний підхід до лікування кожного окремого пацієнта (індивідуальність); 2) неможливість наперед гарантувати позитивний результат (непередбачуваність); 3) невіддільність від конкретної особи – пацієнта (особистісний характер); 4) у зв'язку із невіддільністю, виникає така риса як безповоротність; 5) можливість застосування різних підходів до профілактики, діагностики та лікування (альтернативність) та інші.

Імпонує авторське визначення правового статусу суб'єктів відносин із надання медичних послуг, зокрема, для більш чіткої регламентації організації надання медичних послуг, визначення умов, підстав та порядку притягнення до відповідальності сторін відносин із надання медичних послуг, повинен бути розроблений правовий інститут («Договір про надання медичних послуг») та прийняті норми, для регулювання договірних відносин у відповідній сфері між медичним закладом та пацієнтом.

Авторкою звертається увага на те, що договір про надання медичних послуг може розглядатися в якості основної підстави виникнення відносин заподіяння шкоди, який повинен бути основоположним при визначенні особливостей надання медичної допомоги обумовленого виду, формальною підставою для підтвердження існуючих домовленостей з конкретним пацієнтом та можливих ризиків надання йому такої допомоги.

Позитивним є й те, авторка у роботі пропонує закріпити на законодавчому рівні обов'язкове проведення судово-медичної експертизи, яка повинна дати відповідь на питання причини несприятливого результату надання медичної допомоги чи смерті пацієнта, наявності медичної помилки, наявність можливості у лікаря спрогнозувати можливі негативні наслідки

медичного втручання, наявність порушень в організації охорони здоров'я в медичній установі.

Відповідність змісту дисертації її назві. Структура роботи є логічною, що дало можливість системно та всебічно розглянути усі ті питання, які порушено в роботі як найактуальніші. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що об'єднують десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Побудова дисертації свідчить про зважений та аргументований підхід до вирішення головних завдань дослідження.

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми дисертаційного дослідження, вказується на зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначаються мета і завдання дослідження, його об'єкт та предмет, визначаються методи дослідження, формулюється наукова новизна одержаних результатів, практичне значення одержаних результатів, подається інформація про апробацію результатів дослідження та структуру дисертації. Кожний структурний елемент роботи містить результати, які становлять науковий інтерес. Визначимо окремі з цих результатів.

У розділі 1 «Загальні положення про право особи на медичну допомогу в законодавстві України» зосереджується увага на: 1) специфіці правовідносини у сфері медичного обслуговування та надання медичних послуг (допомоги); 2) правовому статусі надавачів медичних послуг як суб'єктів відносин з медичного обслуговування населення; 3) пацієнті як суб'єкті відносин з надання медичних послуг**.** Можна погодитись із запропонованими характерними рисами медичних послуг: 1) медична послуга передбачає надання корисних благ що перетворює її на об'єкт споживання у якості отримання медичної допомоги, що вказує на її споживчий характер; 2) медична послуга є товаром на ринку інших видів різноманітних послуг і всі відносини, пов'язані із наданням та споживанням медичних послуг є (незалежно від правового статусу суб'єктів та виду (специфіки) послуг) мають майновий (вартісний) характер**;** 3) надання медичних послуг (відповідно, медичної допомоги) у розрізі соціально-

забезпечувальних правовідносин може бути для пацієнта безоплатним (частково платним) та може обмежувати та звужувати обсяг медичних маніпуляцій, дій, медичного сервісу, що обумовлюється рівнем гарантованого державного фінансування медичного обслуговування населення; 4) надання медичних послуг та здійснення медичної допомоги повинно відповідати галузевим стандартам, що діють у сфері охорони здоров'я (стандарти медичної допомоги, клінічні протоколи, протоколи надання реабілітаційної допомоги, табеля матеріально-технічного оснащення, лікарські формуляри тощо); медичні технології повинні відповідати державній оцінці спеціально-уповноваженими органами; надання медичних послуг фізичними особами – підприємцями здійснюється на підставі ліцензії на провадження господарської діяльності з медичної практики; 5) надання медичних послуг виключно на професійній основі, що забезпечується шляхом надання медичної допомоги виключно професіоналами (фахівцями), які виконують свої обов'язки на підставі трудового договору та, відповідно, є учасниками трудо-правових відносин; 6) правове регулювання відносин з надання медичних послуг здійснюється шляхом застосування поряд із приватно-правовими публічно-правових механізмів, що обумовлено важливістю та соціальною значущістю сфери охорони здоров'я. Хоча на мій погляд, питання характерних медичних послуг залишається відкритим для дискусії.

Звертається увага, що надання до медичної допомоги входить до сфери медичного обслуговування, але є окремою категорією, яка розглядається відокремлено від медичної допомоги.

Розділ ІІ «Підстави притягнення до цивільно-правової відповідальності за шкоду, завданої медичним працівником, в порядку цивільного судочинства» присвячений аналізу лікарської помилки, підстав притягнення до цивільно-правової відповідальності: 1) протиправна поведінка (дія чи бездіяльність); 2) шкода (майнова, моральна); 3) причинний зв'язок між шкодою та протиправними діяннями; 4) вина заподіювача шкоди. Цікавим

видається авторське бачення Нікітіною Т.О., що медична помилка не передбачає протиправної поведінки (дії чи бездіяльності) медичного працівника та не передбачає наявності вини заподіювача шкоди, тобто медична помилка не є правопорушенням.

У Розділі ІІІ «Розгляд та вирішення цивільних справ про відшкодування шкоди, завданої медичним працівником» дисертантка аналізує судовий та позасудовий порядок вирішення спорів про відшкодування шкоди, завданої медичним працівником, та доказування завданої медичним працівником шкоди.

Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані дисертанткою, є аргументованими та переконливими. У роботі обґрунтування авторських висновків використано достатня кількість національних і зарубіжних наукових джерел (260 найменувань), нормативної бази та зарубіжного законодавства, судової практики.

Практичне значення роботи полягає в тому, що результати дисертаційного дослідження мають наукове та практичне значення, висновки, отримані впродовж проведеного дослідження, можуть бути використані за різними напрями діяльності, зокрема:

у нормотворчій діяльності – як підґрунтя для подальшого реформування інституту відшкодування шкоди, завданої медичним працівником в порядку цивільного судочинства;

у науково-дослідній сфері – як методологічне підґрунтя для подальших науково-теоретичних досліджень для удосконалення положень цивільного, медичного та цивільного процесуального законодавства України;

у правозастосовчій діяльності, зокрема, під час розгляду і вирішення судами справ про відшкодування шкоди, завданої медичним працівником;

у навчальному процесі під час викладання дисциплін «Цивільний процес України» та «Виконавче провадження», «Актуальні проблеми цивільного процесу України», а також при підготовці відповідної навчально-методичної літератури.

Повнота викладу результатів дисертаційного дослідження в опублікованих працях. Як вбачається із аналізу дисертаційної роботи, проблемні аспекти наукового дослідження оприлюднено в доповідях і виступах авторки на міжнародних науково-практичних та наукових конференціях. Основні висновки і рекомендації, сформульовані у дисертації, повно викладені у чотирьох статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України, а також у п'яти тезах доповідей і повідомлень на науково-практичних конференціях та круглих столах.

Відповідність дисертації встановленим вимогам. Дисертація Нікітіної Т.О. відповідає нормативно-визначеним вимогам, зокрема, Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 р. № 261, та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44.

Оформлення дисертації відповідає вимогам, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40. Порушень академічної доброчесності в дисертації та наукових працях здобувачки, в яких представлено результати дисертації, не виявлено.

Дискусійні положення дисертації та зауваження щодо її змісту. Поряд із переконливим списком позитивних моментів дисертаційного дослідження, необхідно зазначити, що робота містить деякі положення, висновки та рекомендації, що відображають спірні теоретичні судження, що спонукає до дискусії з їх приводу, як от:

1) У пункті 5 наукової новизни авторка вказує на те, що медичні заклади несуть цивільно-правову відповідальність та здійснюють відшкодування шкоди (майнової та немайнової), завданої їх медичними працівниками у повному обсязі; при цьому, застосовуючи право зворотної

вимоги (регресу) до таких працівників, медичні заклади можуть отримати задоволення своїх вимог в обмеженому розмірі (у більшості випадків у розмірі не більше середнього місячного заробітку медичного працівника, що заподіяв шкоду). Проте не розкриває сутності обґрунтування, та не визначає, що конкретно пропонує зробити. В чому саме полягає таке вдосконалення?

2) У розділі 1 «Загальні положення про право особи на медичну допомогу в законодавстві України» дисертантка розкриваючи такі важливі питання як специфіка правовідносини у сфері медичного обслуговування та надання медичних послуг (допомоги), звертається до такого правової категорії як «клінічний протокол» не розкриваючи сутності цього поняття. В той же час, вона розглядає це питання більш детально в п.п. 2.3.1 другого розділу роботи. На мій погляд, варто вже ж таки розкривати це поняття у загальних положеннях враховуючи, що саме порушення протоколу медичним працівником надає підстав до притягнення його до відповідальності.

3) У підрозділі 1.2 «Правовий статусу надавачів медичних послуг як суб'єктів відносин з медичного обслуговування населення», на мій погляд, авторці не вистачило конкретики, оскільки недостатньо розмежовується яку форму власності має медична установа (комунальну або приватну), та не досить розкриваєтеся правовий статус медичних працівників, як надавачів медичних послуг.

4) У підрозділі 1.3 дисертаційної роботи авторка акцентує увагу на вимогах, які ставляться до лікарів та медичних установ з надання медичних послуг, але вважаю за необхідне, більше уваги зосередити на пацієнті як суб'єкті відносин виходячи зі самої назви пункту 1.3. «Пацієнт як суб'єкт відносин з надання медичних послуг».

5) В дисертаційному дослідженні звертається увага, що у юридичній науці існує дві позиції щодо змісту медичних помилок та ролі лікарів (медичних працівників) у їх вчиненні. Відповідно до першої позиції, - дії лікаря (виконавця медичних послуг) є правомірними, професійними та обґрунтованими; відсутній умисел заподіяти шкоду; негативні наслідки є

результатом непередбачуваних обставин, що пов’язані із недосконалістю медичної науки (техніки), індивідуальними особливостями живого організму, видом захворювання та добросовісністю самого пацієнта. Відповідно до другої, більш розповсюдженої позиції, - дії лікаря (виконавця медичних послуг) є несумлінними, непрофесійними, необережними; наявною є вина; негативні наслідки є результатом таких недбалих винуватих дій.

Дослідниця визначає що, медична помилка не передбачає протиправної поведінки (дії чи бездіяльності) медичного працівника, та не передбачає наявності вини заподіювача шкоди, тобто медична помилка не є правопорушенням. Отже виникає питання, за що тоді відповідає медичний працівник?

6) Мені дуже імпонує пропозиція дисертантки щодо перейняття досвіду з проведення експертизи професійною комісією щодо оцінки шкоди, заподіяної здоров'ю пацієнтів, яка встановлює, що шкода була завдана здоров'ю пацієнта при наданні медичних послуг цій особі, що з нашої точки зору, має значно полегшити та прискорити вирішення у подальшому судами питань щодо відшкодування шкоди, завданої медичним працівником, у порядку цивільного судочинства, проте авторка, не зазначає регламент роботи комісії та її правовий статус.

Разом з цим, наведені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку, та не знижують цінність дисертаційного дослідження Нікітіної Т.О. поданої на здобуття ступеня доктора філософії та, скоріш за все, можуть бути використані для подальших наукових досліджень.

Загальний висновок щодо оцінки дисертаційного дослідження.

Враховуючи актуальність теми дисертації та результати проведеного дослідження, дисертаційна робота Нікітіної Тетяни Олегівни на тему: «**Відшкодування шкоди, завданої медичним працівником, в порядку цивільного судочинства**» є самостійним, завершеним науковим

дослідженням в якому отримані нові, науково обґрунтовані теоретичні та практичні результати, що в сукупності вирішують важливе наукове завдання.

Дисертаційна робота відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, а також вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Отже, авторка дисертаційного дослідження, Нікітіна Тетяна Олегівна, набула теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у сфері професійної діяльності, оволоділа методологією наукової діяльності, а також здійснила власне наукове дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення. У підсумку слід зазначити, що за результатами публічного захисту здобувачка наукового ступеня Нікітіна Тетяна Олегівна**, заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».**

Рецензент:

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри цивільного процесу
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені тараса Шевченка Жанна ВАСИЛЬЄВА-ШАЛАМОВА